

Антон СТОЛІТНІЙ

заступник начальника відділу підготовки
прокурорів з нагляду за додержанням
законів органами, які проводять оперативно-
розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство
Національної академії
прокуратури України,
кандидат юридичних наук
stoleta@mail.ru

УДК 343.13:004

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальний процес, як і кожна галузь права, ґрунтується на певних положеннях, засадах, що визначають його сутність, зміст найважливіших інститутів і норм. Як і увесь процес, його принципи постійно еволюціонують для забезпечення ефективного вирішення завдань провадження. Сучасний розвиток суспільства вимагає переосмислення засад кримінального провадження в напрямі розвитку його інноваційної (електронної) складової.

Питання засад (принципів) кримінального провадження розглядали у своїх працях такі учені, як: Ю.П. Алєнін, І.В. Басиста, В.К. Волошина, В.І. Галаган, М.О. Громов, Ю.М. Грошевий, Т.М. Добровольська, Л.Б. Ісмаїлова, В.Я. Крижанівський, Г.В. Кудрявцева, Ю.Д. Лівшиць, Л.М. Лобойко, М.А. Маркуш, М.М. Михєнко, Я.О. Мотовіловкер, В.В. Навроцька, В.В. Назаров, В.В. Николайченка, В.Т. Нор, Г.М. Омеляненко, Д.П. Письменний, О.П. Рижаков, В.М. Савицький, М.С. Строгович, В.М. Тертишник, І.М. Тирічев, Ж.В. Удовєнко, А.Л. Ципкін, В.В. Шибіко, М.Л. Якуб, Ю.П. Янович.

Метою статті є дослідження трансформації та розвитку засад кримінального процесу, його подальшої еволюції з огляду на актуальні тенденції до інформатизації кримінальної юстиції.

Засади кримінального процесуального права є гарантією дотримання прав і законних інтересів особи, прийняття законних та обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні та вихідними положеннями для тлумачення окремих кримінально-правових норм [1, с. 261; 2, с. 44].

Насамперед важливо з'ясувати поняття «засади (принципи) кримінального провадження», що є найбільш складним питанням у науці кримінального процесу.

На думку М.С. Строговича, Т.М. Добровольської, Ю.П. Яновича, О.П. Рижакова, М.О. Громова, В.В. Николайченка та М.Л. Якуба, під принципами кримінального процесу розуміють юридично оформлені керівні (правові) положення, які закріплюють найбільш загальні й істотні властивості кримінального процесу, що виражають його природу і сутність [3, с. 79–80].

Разом з тим Ю.М. Грошевий, Л.М. Лобойко, Я.О. Мотовіловкер, В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко, В.Т. Нор та А.Л. Ципкін трактують принципи кримінального процесу як закріплені у правових нормах положення, що визначають найбільш важливі сторони і напрями діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та

суду, а також зміст усіх інших норм кримінального процесуального права [3, с. 80].

Так, В.М. Тертишник, Л.Б. Ісмаїлова, Г.В. Кудрявцева, Ю.Д. Лівшиць, В.В. Навроцька, М.М. Михеєнко принципами кримінального процесу називають закріплені в конституційному та процесуальному законодавстві основні ідеї, які визначають побудову кримінального процесу, його сутність і демократизм [3, с. 80].

На нашу думку, засади (принципи) кримінального процесу – це закріплені у правових нормах фундаментальні, наскрізні та взаємопов'язані вихідні положення, що відображають панівні в державі правові ідеї, виражають природу і сутність кримінальної процесуальної діяльності та визначають найбільш важливі сторони і напрями (суть) діяльності суб'єктів кримінального провадження.

Відповідно до ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких належать:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) рівність перед законом і судом;
- 4) повага до людської гідності;
- 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність;
- 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи;
- 7) таємниця спілкування;
- 8) невтручання у приватне життя;
- 9) недоторканність права власності;
- 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини;
- 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;
- 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення;
- 13) забезпечення права на захист;
- 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень;
- 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними до суду своїх доказів і у доведеності перед судом їх переконливості;

16) безпосередність дослідження показань, речей і документів;

17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності;

18) публічність;

19) диспозитивність;

20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами;

21) розумність строків;

22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [4, с. 1].

Проте в науці кримінального процесу загальна кількість засад кримінального провадження не визначена. На думку Т.М. Добровольської, їх 17; М.М. Михеєнка – 18; В.М. Тертишника – 39 [5, с. 44].

Така невизначеність, на наш погляд, характеризується притаманною сьогоденню рухомістю кримінального процесуального закону, обумовленою тривалим реформуванням. Так, у 1984 році кримінальний процесуальний закон доповнено ст. 14-1 «Недоторканність житла, охорона особистого життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, банківських вкладів та рахунків». У 2001 році КПК України 1960 року доповнено ст. 16-1 «Змагальність і диспозитивність» – виникли два нові принципи кримінального процесу.

Ретроспективний погляд на проблему дає змогу дійти висновку, що КПК України 1960 року не містив глави «Засади кримінального провадження», яка чітко визначала б поняття та зміст, кримінально-процесуальні засади, їх кількість.

У ст. 7 чинного КПК України закріплено 22 загальні засади, відповідно до яких має здійснюватися кримінальне провадження (кожному з 22 принципів присвячено окрему статтю). У вказаній нормі закріплено найбільш прогресивні положення, які позиціонуються міжнародною спільнотою як міжнародно-правові стандарти кримінальної процесуальної діяльності, що містяться у Конституції України, Загальній декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

1950 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року.

Зазначена кількість принципів не є остаточною, адже «рухомість» закону обумовлюється *також обов'язковістю рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) (ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України). Тобто у будь-який час за результатами розгляду скарги Європейський суд може сформулювати новий принцип, який «автоматично» стане частиною національного кримінального процесуального законодавства.*

Усі засади кримінального провадження тісно пов'язані між собою, взаємно обумовлюють одна одну й утворюють єдину систему. У кримінальній процесуальній науці існує кілька позицій стосовно логіки її побудови, елементів структури, класифікації, характеру внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків [6, с. 170].

Найбільш усталеною позицією щодо системи принципів (засад) є думка професора М.М. Михеєнка, яку він висловив ще у 90-х роках минулого століття, про їх поділ на конституційні та інші. Таку позицію поділяють В.Т. Нор та В.В. Шибіко [2, с. 35], а також І.В. Басиста, В.І. Галаган та Ж.В. Удовенко [7, с. 20–34; 6, с. 170].

Зазначене співвідноситься з поділом засад за *юридичною силою джерела*, у якому вони закріплені: *конституційні* – визначені в Конституції України (переважно в Розділі II та ст. 129). З визначених в КПК України принципів 19 із 22 (п.п. 1–15, 17, 19, 20, 22 ст. 7 КПК України) є конституційними; *спеціальні (інші)* – закріплені в інших законах – насамперед у кримінальному процесуальному законодавстві. Поділ засад на конституційні та спеціальні не означає, що одні із них є головними, а другі – другорядними. Усі вони мають у кримінальному процесі однакову юридичну силу і значення.

Існують й інші точки зору. Зокрема, М.А. Погорецький зазначає, що система принципів повинна являти собою трирівневе утворення і включати: загально-правові, міжгалузеві та спеціально-галузеві (власне кримінальні процесуальні) принципи [8, с. 245].

Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц поділяють засади кримінального провадження залежно від поширюваності стосовно галузей права: на загально-правові, міжгалузеві (загально-процесуальні) та галузеві [9, с. 63].

Вказані підходи відображають поділ засад залежно від поширюваності на галузі права: а) *загальноправові* (п.п. 1, 2, 4–9, 14 ст. 7 КПК України); б) *міжгалузеві* (п.п. 2, 15–17, 19–22 ст. 7 КПК України); в) *галузеві (спеціально-галузеві, загально-процесуальні)* (п.п. 10–13, 18 ст. 7 КПК України).

Засади кримінального процесу становлять єдину систему і *поширюються як на досудове, так і на судове провадження.*

Закріплені в чинному КПК України засади кримінального провадження свідчать про демократичні перетворення, імплементацію міжнародних стандартів та впровадження інформаційних технологій у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство.

Однак розвиток технологій випереджає законотворчий процес [10, с. 67]. На сьогодні *інформаційна складова засад кримінального провадження, закріплених у Главі 2 КПК України, забезпечена лише частково.* Згідно з вказаним критерієм загальні засади кримінального провадження поділяються на 3 групи:

а) охоплюються електронним провадженням (Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР), Єдиний реєстр адвокатів України (ЄРАУ), автоматизована система документообігу суду (АСДС), Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР), електронні документи, електронні докази, повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписуючого технічного засобу). Зокрема, відповідно до КПК України *принцип верховенства права* (ст. 8) відображений в інформаційному аспекті через АСДС та ЄДРСР; *засада поваги до людської гідності* (ст. 11) – через спеціальний режим використання інформації, зафіксованої шляхом фотографування, відеозапису чи іншими технічними засобами при освідуванні особи визначений ч. 4 ст. 241 КПК України; *таємниця спілкування* (ст. 14) – через вибір слідчого судді АСДС, відобра-

ження в ЄДРСР підстави для відповідного втручання та фіксації проведення НСРД за допомогою технічних та інших засобів (ст.ст. 265, 266); *презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини* (ст. 17) – через електронну фіксацію процесуальних процедур та електронні докази; *заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення* (ст. 19) – реалізована в електронному провадженні на етапі початку досудового розслідування – при внесенні до ЄРДР даних, що вже зареєстровані в електронній системі, вони автоматично позначаються як «дублікат»; *принцип забезпечення права на захист* (ст. 20) – охоплюється ЄРАУ, до якого мають бути внесені відомості про захист, а також відсутня інформація про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю; *принцип доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень* (ст. 21) – реалізовано в ЄДРСР, куди вносять усі судові рішення і окремі думки суддів; *принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів* (ст. 23) – через дослідження електронних доказів та повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу (ч. 5 ст. 27 КПК України); *принцип гласності і відкритості судового провадження та його повного фіксування технічними засобами* (ст. 27) – через повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу та внесення судових рішень до ЄДРСР;

б) опосередковано відображено в електронному сегменті кримінального провадження (використання електронної пошти для виклику, відео- та аудіофіксації процесуальних дій, дистанційне досудове розслідування). Так, *рівність перед законом і судом* (ст. 10) спостерігається в доступі до інформації щодо відкритих державних реєстрів, однак щодо ЄРДР доступ сторони захисту не забезпечено; *засада недоторканності житла чи іншого володіння особи* (ст. 13) опосередковано реалізована в електронних інформаційних системах через вибір слідчого судді АСДС, фіксацію ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи в ЄДРСР та

результатів проведення даної процесуальної дії (вилученого майна) в ЄРДР; *принцип невтручання у приватне життя* (ст. 15) частково відображено в електронному сегменті, адже поряд з вибором слідчого судді АСДС, внесенням в ЄДРСР підстави для відповідного втручання та можливості фіксації проведення НСРД за допомогою технічних засобів (ч. 2 ст. 252 КПК України); *принцип недоторканності права власності* (ст. 16) частково охоплено через фіксацію в ЄДРСР судового рішення щодо позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження, окрім того, накладення арешту на майно або його тимчасове вилучення фіксується в ЄРДР; *свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї* (ст. 18) опосередковано фіксується за допомогою технічних засобів при проведенні процесуальних дій з їх використанням того, де таке право може бути використано; *засада змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості* (ст. 22) опосередковано відображається через фіксування судового засідання за допомогою звукозапису; *принцип диспозитивності* (ст. 26) не забезпечено в частині доступу до ЄРДР, однак відображено через право сторони захисту застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК України); *засада забезпечення розумних строків кримінального провадження* (ст. 28) опосередковано здійснюється через ЄРДР, однак відлік строків не автоматизовано, що потребує їх підрахунку суб'єктами провадження «вручну»;

в) не охоплюються електронними процесуальними процедурами такі принципи, як *законність* (ст. 9); *забезпечення права на свободу та особисту недоторканність* (ст. 12); *забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності* (ст. 24); *публічність* (ст. 25); *мова, якою здійснюється кримінальне провадження* (ст. 29).

Отже, виокремлені в третій групі принципи потребують відображення в електрон-

ному сегменті, визначені в другій – посилення електронної складової.

З урахуванням викладеного Главу 2 КПК України необхідно доповнити принципами «*пріоритету офіційного електронного процесуального документа*» та «*відкритості електронного провадження*», передбачивши їх у п.п. 23, 24 ч. 1 ст. 7 та ст.ст. 29-1, 29-2 КПК України.

На нашу думку, вказані принципи необхідно передбачити в наступній редакції: «Стаття 29-1. Пріоритет офіційного електронного процесуального документа.

1. Єдиний реєстр досудових розслідувань є офіційним електронним процесуальним документом, в якому сторони кримінального провадження, слідчий суддя, інші учасники кримінального провадження в межах наданих цим Кодексом повноважень фіксують прийняті процесуальні рішення, вчинювані процесуальні дії та відомості, що отримані під час досудового розслідування.

2. Офіційний електронний процесуальний документ є первинним джерелом процесуальної інформації у кримінальному провадженні.

3. Процесуальне рішення є прийнятим, а процесуальна дія – вчиненою з моменту внесення даних про них до ЄРДР. Якщо внесення даних в ЄРДР є об'єктивно неможливим через його проведення за межами території України, в зоні проведення антитерористичної операції або в зоні бойових дій, встановлюється спеціальний режим фіксації даних в електронній системі, визначений цим Кодексом.

Стаття 29-2. Відкритість електронного провадження.

1. Сторони кримінального провадження, а також особи, які беруть у ньому участь, не можуть бути обмежені в реалізації наданих їм процесуальних прав у порядку електронного провадження.

2. Внесення відомостей до ЄРДР у порядку електронного провадження здійсню-

ється слідчим, прокурором, адвокатом, захисником, слідчим суддею, експертом, перекладачем у межах наданих повноважень та в спосіб, визначений цим Кодексом та Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань.

3. Доступ до ЄРДР в порядку електронного провадження надається відповідно до передбачених законом процесуальних повноважень.

Не допускається надання доступу до офіційного електронного процесуального документа в порядку електронного провадження в частині матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню.

Для вказаної категорії відомостей встановлюється закритий режим перегляду з моменту їх внесення до електронної системи. Зміна закритого режиму перегляду відомостей в порядку електронного провадження здійснюється прокурором (процесуальним керівником) у порядку та спосіб, визначений цим Кодексом та Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань».

Вказаними новелами буде закладено основу для посилення і розширення електронного сегмента кримінального провадження та забезпечено його ефективне функціонування у випадку нерегулювання або неоднозначного регулювання питання кримінального провадження згідно зі змістом ч. 6 ст. 9 КПК України.

Саме за допомогою реформування засад кримінального процесу можна змінити підхід до відправлення кримінального судочинства з суто паперового на електронне, а відповідно, й вплинути на думку вітчизняних процесуалістів.

Список використаних джерел:

1. *Браверман Ю.І.* Відображення конституційних принципів в засадах кримінального провадження / Ю.І. Браверман // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 5. – С. 261–264. – (Серія «Юриспруденція»).
2. *Михеєнко М.М.* Кримінальний процес України: підруч. / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
3. *Аленін Ю.П.* Поняття та система принципів кримінального провадження / Ю.П. Аленін, В.К. Волошина // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Дрьомін (заст. голов. ред), Ю.П. Аленін [та ін]; відп. за вип. В.М. Дрьомін; МОН України. – Одеса: Юридична література, 2014. – Т. 14. – С. 78–89.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI; зі змін. і доповн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. *Лобойко Л.М.* Кримінальний процес: підруч. / Л.М. Лобойко. – К.: Істина, 2014. – 432 с.
6. *Галаган О.В.* Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження / О.В. Галаган, Д.П. Письменний // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. № 4. – С. 167–172.
7. *Басиста І.В.* Кримінальний процес України: навч. посіб. / І.В. Басиста, В.І. Галаган, Ж.В. Удовенко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 458 с.
8. *Погорецький М.А.* Новий КПК України повинен ґрунтуватися як на європейських стандартах, так і на національних традиціях / М.А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – № 23. – 300 с.
9. Кримінальний процес: підруч. / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого та ін. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
10. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності: навч. посіб. / В.Г. Іванов, С.М. Іванов, В.В. Карасюк та ін.; за заг. ред. В.Г. Іванова. – 4-те вид., змін. і доп. – Х.: Право, 2014. – 240 с.

Антон СТОЛІТНІЙ

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

У статті розглянуто актуальні питання охоплення електронної складової кримінального процесу України загальними засадами кримінального провадження. Дослідження здійснено крізь призму генези вказаного інституту кримінальної юстиції. За результатами дослідження запропоновано удосконалення засад кримінального провадження з урахуванням введення електронної складової кримінального переслідування.

Ключові слова: засади кримінального провадження; єдина система; інноваційні зміни; інформаційні процедури; електронна складова.

Антон СТОЛЕТНИЙ

**ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ОСНОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА
В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ЭЛЕКТРОННОГО
УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА**

В статье рассмотрены актуальные вопросы охвата электронной составляющей уголовного процесса Украины общими принципами уголовного производства. Исследование осуществлено сквозь призму генезиса указанного института уголовной юстиции. По результатам исследования предложено усовершенствование принципов уголовного производства с учетом введения электронной составляющей уголовного преследования.

Ключевые слова: принципы уголовного производства; единая система; инновационные изменения; информационные процедуры; электронная составляющая.

Anton STOLITNIY

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE CRIMINAL
PROCESS PRINCIPLES OF UKRAINE UNDER CONDITIONS
OF THE ELECTRONIC CRIMINAL PROCEEDINGS**

In this article we consider the actual questions of how the electronic component of the criminal process of Ukraine covers the general principles of criminal proceedings. We conduct this study through the prism of the indicated genesis of the criminal justice. Based on the results of the study we propose to improve the fundamentals of criminal proceedings considering the introduction of the electronic component prosecution.

Keywords: principles of criminal proceedings; unified system; innovative changes; information procedures; electronic component.

